

مقاله پژوهشی: مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران

[20.1001.1.20084897.1400.19.85.9.4](https://doi.org/10.20084897.1400.19.85.9.4)

حسین ولی‌وند زمانی^۱، بهزاد غفاری^۲، رضا ریوندی^۳، محمدعلی حاجی‌زاده^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۱۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۱۰

چکیده

امروزه تدوین رهنامه (دکترین) نظامی به‌عنوان یکی از مسئولیت‌های بسیار مهم نیروهای مسلح کشورهای جهان به شمار می‌رود که بیشتر کشورهای جهان صرف‌نظر از بزرگی و کوچکی آن‌ها اقداماتی در راستای تدوین رهنامه نظامی کشور مربوطه انجام داده‌اند. جمهوری اسلامی ایران نیز به‌منظور هدایت و پشتیبانی نیروهای مسلح خود در صحنه جنگ و به‌طورکلی به‌منظور هدایت و راهنمایی چگونگی جنگیدن نیروهای مسلح در نبردهای پیشرو نیازمند تدوین رهنامه نظامی خود می‌باشد. تهیه رهنامه نظامی کارآمد، اثربخش و به‌روز شده یکی از عوامل اساسی حصول آمادگی دفاعی و توفیق نیروهای مسلح در مواجهه با هرگونه جنگ احتمالی است. یکی از مراحل تدوین رهنامه نظامی ج.ا.ا. توجه به مبانی و عوامل مؤثر در شکل‌گیری و تدوین رهنامه می‌باشد. در مطالعه تطبیقی انجام‌گرفته نیز مشخص گردیده است که کشورهای دیگر نیز مواردی را به‌عنوان مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه مدنظر قرار داده و یا به‌عنوان ورودی‌های رهنامه در نظر گرفته‌اند. لذا هدف این مقاله "تبیین مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران" می‌باشد. نوع تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای است. رویکرد تحقیق در این پژوهش آمیخته (کمی و کیفی) و از روش تحقیق موردی - زمینه‌ای و همچنین جهت بررسی روابط بین متغیرها از روش همبستگی استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق بیانگر این است که مبانی مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران (مکتبی، ملی و سازمانی) عبارت‌اند از: اندیشه دفاعی اسلام، اندیشه دفاعی امامین انقلاب، آرمان، اهداف و منابع ملی، رهنامه دفاعی - امنیتی، سیاست‌های کلان دفاعی - امنیتی، راهبردهای ملی و قوانین (قانون اساسی، قوانین جاری نیروهای مسلح)؛ همچنین عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران (سازمانی، فرا سازمانی) عبارت‌اند از: عوامل محیطی، سطح فناوری، تصور از ماهیت جنگ‌های آینده، ویژگی‌های جغرافیایی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور، توانایی بسیج ملی، اهداف نظامی، تجارب نظامی، رهنامه نظامی موجود، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های دفاعی (توان دفاعی) کشور.

۱- استادیار علوم دفاعی راهبردی دافوس آجا

۳- دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Ghafari_B@gmail.com

۳- دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴- دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

واژگان کلیدی: رهنامه نظامی، مبانی مؤثر، عوامل مؤثر، دفاعی، امنیتی

مقدمه

در اصطلاحات و تعاریف سیاسی، واژه جنگ اغلب به عنوان پدیده‌ای که مولود زندگی اجتماعی انسان است، به مفهوم زدوخورد مسلحانه بین دو یا چند گروه و یا کشور متخاصم بیان گردیده است. از منظر فقه سیاسی اسلامی، اولین و اساسی‌ترین اصل، صلح و زندگی مسالمت‌آمیز همه انسان‌ها در کنار یکدیگر است و جنگ و توسل به‌زور جز در موارد خاصی که ماهیت و عنوان دفاع داشته و اسلام آن را به‌عنوان حق فطری و طبیعی مشروع به رسمیت شناخته، محکوم است. با توجه به موقعیت نظام جمهوری اسلام ایران و پیشرفت‌های نظامی و تسلیحاتی کشورهای جهان و به‌خصوص منطقه جنوب غرب آسیا و نیز آمادگی بیش‌ازپیش برای مقابله با تهدیدات غیرقابل‌پیش‌بینی، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کارگزاران اصلی جنگ‌ها که وظیفه دفاع از منابع، منافع و ارزش‌های حیاتی ملت و کشور را عهده‌دار هستند، بایستی خود را از هر لحاظ آماده نمایند. دفاع کارآمد و اثربخش این نیروها، مستلزم اتخاذ و اجرای راهبردهای بهینه‌ای است که با لحاظ نمودن اصول اساسی، اندیشه‌ها، اعتقادات، تعالیم و نظریه‌های هدایت‌گر موردقبول و همچنین موردحمایت ملی که تحت عنوان رهنامه نظامی در طرح‌ریزی‌ها و کاربرد قدرت نظامی در سطوح ملی و اجرایی کشور مورد استفاده قرار می‌گیرند، تدوین کرده باشند؛ و این مهم باید قبل از بروز هر تهدید جدی اتفاق بیفتد لذا با توجه به اینکه، وقوع هرگونه منازعه و جنگ بین جمهوری اسلامی ایران و استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا، امری محتمل بوده و می‌تواند به نبردی ناهم‌تراز منجر گردد. از طرفی وقوع جنگ متقارن بین جمهوری اسلامی ایران و یکی از کشورهای همسایه یا یکی از کشورهای جنوب غرب آسیا بر اثر تحریکات نظام سلطه حاکم بر جهان (همانند تجربه هشت سال دفاع مقدس) امری محتمل و توأم با دوراندیشی است و تهیه رهنامه نظامی کارآمد، اثربخش و به‌روز شده یکی از عوامل اساسی حصول آمادگی دفاعی و توفیق نیروهای مسلح در مواجهه با هرگونه جنگ احتمالی است. رهنامه نظامی به دنبال مقابله با چالش‌هایی است که فرا روی نیروهای مسلح است و باید بر آن‌ها چیره شود. رهنامه نظامی این کار را با تهیه راهنما برای مقابله با تهدیدات انجام می‌دهد. (نوروزی، ۱۳۹۱: ۳۷-۳۶)

لذا وجود رهنامه نظامی، هدایت‌گر و راهنمای نیروهای مسلح در چگونگی تقابل با دشمنان و در کل چگونگی جنگیدن در صحنه جنگ می‌باشد، عدم وجود رهنامه نظامی به‌روز و کارآمد موجب

اتلاف منابع، عدم حصول به اهداف تعیین شده و به‌طور کلی موجب عدم حصول موفقیت در صحنه جنگ خواهد گردید. با توجه به اینکه هرگونه رفتاری متأثر از اندیشه است و رهنامه نظامی که شکل‌دهنده فعالیت‌ها و هرگونه اقدام نظامی سازمان‌های نیروهای مسلح است ثمره اندیشه است. از این رو برای اینکه رهنامه نظامی به‌عنوان اصول کلی و بنیادین بتواند راهنمای عمل در طراحی‌ها و عملیات نظامی قرار گیرد باید در مسیر تدوین، مبانی و عوامل مؤثر آن که برگرفته از عقاید، باورها، تجارب و ... مدنظر قرار گرفته شود. با عنایت به اینکه، یکی از مراحل تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران نیز توجه به مبانی و عوامل مؤثر در آن می‌باشد لذا هدف این تحقیق عبارت است از "تبیین مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران" و جهت دستیابی به هدف مذکور و با طرح سؤال متناظر تحقیق "مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟" محققین قصد دارند با بررسی مبانی نظری تحقیق و با بهره‌گیری از نظر صاحب‌نظران و خبرگان به آن دست یابند.

مبانی نظری

– پیشینه تحقیق:

در بررسی پیشینه مرتبط با موضوع این تحقیق تعداد ۲ پروژه تحقیقاتی ۷ رساله و ۳ مقاله مورد بررسی قرار گرفت که به‌عنوان نمونه تعدادی از تحقیقات و مطالعات انجام‌شده در قالب رساله و مقالات علمی- پژوهشی مرتبط با این تحقیق به شرح زیر است:

تحقیقی با عنوان «دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران» توسط پژوهشگر سرتیپ عبدالعلی پورشاسب در سال ۱۳۸۶ در دانشگاه عالی دفاع ملی- دانشکده دفاع ملی انجام و نتایج زیر حاصل شده است: با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در فرآیند این رساله، مدل ارائه شده برای تدوین دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران به‌طور کلی و اصولی، ضمن در نظر داشتن روند تغییرات و تحولات آینده، الگوی مناسبی است که مؤلفه‌ها و عناصر اصلی و شاخص‌های تأثیرگذار بر این دکترین را تبیین نموده و روابط تعاملی بین آن‌ها را نشان می‌دهد. این مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار عبارت‌اند از: ۱- مؤلفه اجتماعی - فرهنگی قدرت ملی ۲- مؤلفه نظامی قدرت ملی ۳- تهدیدات داخلی و خارجی در محیط ملی و بین‌المللی ۴- مؤلفه سیاسی قدرت ملی ۵- عوامل ژئوپلیتیک کشور ۶- مؤلفه اقتصادی قدرت ملی

تحقیقی با عنوان «دکترین پدافند غیرعامل ج.ا. ایران در برابر تهدیدات ناهمگون» توسط پژوهشگر محمد شاه‌محمدی در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه عالی دفاع ملی - دانشکده دفاع ملی انجام شده است و نتایج زیر حاصل شده است: دکترین پدافند غیرعامل کشور پیرامون محورهای پنج‌گانه پدافند غیرعامل به شرح زیر تبیین گردید: ۱- محور بازدارندگی شامل «استحکام‌بخشی» و «تولید ابهام»، ۲- محور کاهش آسیب‌پذیری شامل «ایمنی و امنیت» و «آمادگی همه‌جانبه»، ۳- محور افزایش پایداری شامل «جبرانگرهای راهبردی» و «حفظ و ارتقای تعادل ملی»، ۴- محور تسهیل مدیریت بحران شامل «مدیریت زمان یا زمان‌یابی» و «مدیریت ادراک یا روان‌یابی»، ۵- محور تداوم کارکردهای ضروری: شامل دو اصل به نام‌های «جایگزینی» و «انبارش»

– مفهوم شناسی:

مبانی: جمع مبنی، بنیادها، شالوده‌ها، بنیان‌ها و اساس‌ها. (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۷۷۴۱)

عوامل: جمع عامل، سبب‌ها، باعث‌ها، عوامل کلماتی هستند که سبب وجود اعرابی معین در کلمه دیگر شوند و آن‌ها یا حرف و یا فعل می‌باشند. (همان، ۱۴۴۸۷)

تدوین: تدوین در لغت به معنای گردآوری و فراهم آوردن چیزی (مانند شعر، نثر و غیره) می‌باشد. (معین، ۱۳۸۲: ۲۸۱)

رهنامه: رهنامه قواعدی بنیادی و چارچوبی نظام‌مند و اصولی ریشه‌ای است که به واسطه آن در هر شاخه‌ای از علوم راهبردی، انباشت دانش، تجربه، مطالعه، تحلیل و آزمایش گردآوری شده و فعالیت‌های آینده کشور و به‌کارگیری توانمندی‌ها به‌منظور نیل به اهداف سیاسی در محیط‌های اجرایی مشخص می‌شود. رهنامه قواعدی ریشه‌ای و اساسی بوده و روش و دستور هدایت‌کننده عملیات در پشتیبانی از سیاست‌های ملی است. (افشردی، ۱۳۹۵: جزوه درسی)

رهنامه نظامی: رهنامه نظامی مجموعه نظریات و تئوری‌هایی که محیطی را که باید نیروهای مسلح در آن عمل کنند توصیف می‌نماید و روش‌ها و شرایط به‌کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند. (نوروزی و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۴۶)

چارچوب نظری

۱- فرآیند تدوین رهنامه

رهنامه (دکترین) به اشکال ساده، مشترک و مرکب تهیه و تدوین و در میدان نبرد اجرا می‌شوند. دکترین در واقع حاصل یک فرآیند تأثیرگذار و تأثیرپذیری از ذهنیات، تفکرات و آموخته‌های

نخبگان، تصمیم گیران و سیاست‌گذاران امور نظامی کشور و عوامل محیط بین‌المللی است. به همین سبب نیز فعل و انفعالات و تأثیر و تأثرات فردی و جمعی را که در این فرآیند صورت می‌پذیرد نمی‌توان به صورت مکتوب درآورد و به‌عنوان یک سری اصول و قواعد قانونی پذیرفت؛ بلکه حاصل دکتترین نظامی همان روش‌های دفاعی نظامی است که در نهایت تبیین و تدوین شده، مورد تصویب قرار می‌گیرد و در سازمان به اجرا درمی‌آیند. (آشتیانی، ۱۳۸۳: ۵۵)

۲- روش‌های تدوین رهنامه

روش اول: تدوین رهنامه از پایین به بالا

یکی از روش‌های تدوین رهنامه، روش استقرایی است. توضیح آنکه ابتدا رهنامه‌های نیرویی و بخشی تدوین می‌شود و از تجمیع آن‌ها رهنامه کلان نیروهای مسلح شکل می‌گیرد. (زه‌دی، ۱۳۸۶)

روش دوم: تدوین رهنامه از بالا به پایین

در این روش تدوین رهنامه ابتدا باید تئوری‌هایی که عبارت‌اند از اندیشه‌های مجرد که ذهن آن‌ها را قبول کرده و حقانیتشان را باور دارد ولی هنوز در جامعه به آن‌ها عمل نمی‌شود، پذیرفته شوند و سپس از تئوری‌هایی که با دلایل تجربی قابل دفاع هستند تزاها به وجود آیند و آنگاه از مجموعه تزاها مختلف و اصول و مقررات که مورد قبول جامعه قرار گرفته‌اند و بدان عمل می‌شود، رهنامه به وجود آید. (زرین، ۱۳۷۷: ۴۰۸)

روش سوم: تدوین رهنامه از طریق تبدیل رهنامه فردی به سازمانی

رهنامه ابتدا ممکن است به صورت یک نظریه و یا حتی یک جمله از طرف فردی بیان شود، ولی چنانچه با توجه به جایگاه علمی، شأن و منزلت اجتماعی و مسئولیت شغلی فرد، این تئوری در جمع اندیشمندان، صاحب‌نظران یا مدیران و مسئولین سازمان یا در سطح ملی مقبول افتاد و پذیرفته شد، به‌صورت رهنامه سازمانی یا ملی درمی‌آید. (دانش آشتیانی، ۱۳۸۹: ۳۴-۲۹)

روش چهارم: تدوین رهنامه مبتنی بر تجربه

رهنامه عمدتاً بر پایه تحلیل و تفسیر دقیق تجربیات گذشته استوار گردیده است و در حوزه‌هایی که تجارب واقعی و عملی وجود ندارد، رهنامه از راه استنتاج از تجارب دیگران، مبتنی بر قضاوت معقول، منطقی، شمس و شهود و گاه ادراک درونی، توسعه یافته و تدوین می‌شود. (آشتیانی، ۱۳۸۹: ۲۴)

۳- الگوهای تدوین و توسعه رهنامه

الگوهای فرایند تدوین و توسعه رهنامه در کشورهای مختلف متفاوت است که بیش‌ترین و حداقل آن سه مرحله‌ای است و تا هفت مرحله هم عنوان شده است.

(۱) **روش تدوین سه مرحله‌ای:** که شامل جمع‌آوری اطلاعات، تدوین و توسعه دکتترین و مرحله انتشار می‌باشد. (دانش آشتیانی، ۱۳۸۹: ۵۶)

(۲) **روش تدوین رهنامه پنج مرحله‌ای:** پیاده‌سازی این روش باید با توجه به شرایط محیطی کشور انجام شود و صرف توضیح این پنج مرحله برای توسعه رهنامه ملاک نیست. مراحل مذکور به شرح زیر است:

مرحله اول: شناسایی مناقشه (جنگ) و ماهیت آن، مرحله دوم: بررسی نقطه‌نظر دشمن، مرحله سوم: توسعه راهبرد ملی، مرحله چهارم: توسعه و تدوین راهبرد نظامی، مرحله پنجم: توسعه و تدوین دکتترین نظامی. (پاتاجو، ۱۳۸۴: ۴۰)

(۳) **روش تدوین رهنامه هفت مرحله‌ای:** این روش علاوه بر ۵ مرحله قبل دو مرحله اضافه‌تر دارد که در مجموع به شرح زیر است:

مرحله ششم: تدوین و توسعه راهبرد (استراتژی) نیرویی، مرحله هفتم: تدوین و توسعه دکتترین نیرویی. (حبیبی، ۱۳۸۹)

۴- مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی

هرگونه رفتاری متأثر از اندیشه است و دکتترین نظامی که شکل‌دهنده فعالیت‌ها و هرگونه اقدام نظامی سازمان‌های نظامی نیروهای مسلح است، ثمره اندیشه است از این‌رو برای اینکه دکتترین نظامی به‌عنوان اصول کلی و بنیادین بتواند راهنمای عمل در طراحی‌ها و عملیات نظامی قرار گیرد باید در مسیر تدوین، مبانی و سنجه‌های آن برگرفته از عقاید، باورها، تجارب و جهان‌بینی حاکم

جامعه باشد. (باقری، ۱۳۹۳: ۴۷)

در تدوین رهنامه نظامی صاحب‌نظران زیر مبانی و عوامل مؤثری را در تدوین دکترین در نظر گرفته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

مبانی و عوامل مؤثر از دیدگاه دانش آشتیانی

دانش آشتیانی (۱۳۸۳) عوامل مؤثر در تبیین و تعیین دکترین نظامی به دودسته عوامل فردی و عوامل محیطی و سازمانی به شرح بیان نموده است:

الف- عوامل فردی

- (۱) خلق و خوی افراد و ویژگی‌های جسمی، روحی، روانی و شخصیتی آن‌ها
- (۲) تربیت، خاستگاه خانوادگی، قومی، قبیله‌ای و ملیت افراد
- (۳) تجربیات شخصی افراد در زندگی و در کار
- (۴) آموزش، تحصیلات و تخصص افراد
- (۵) دیدگاه‌ها، برداشت‌ها و تلقی‌ات افراد از زندگی، شغل، قدرت، منافع، امنیت، تهدیدات و نگاه آن‌ها به جهان و نظام‌های اعتقادی و ایدئولوژیکی (نظام الهی، نظام‌های مادی و مکاتب سیاسی)
- (۶) جایگاه شغلی افراد و میزان نفوذ آن‌ها در نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری ملی و سازمانی

ب- عوامل محیطی و سازمانی

- (۱) رقابت، دشمنان و تهدیدات (تاریخی، فعلی و آینده)
- (۲) تغییرات و تحولات امنیتی منطقه و جهان و روند آینده این تحولات
- (۳) پدیده جهانی‌شدن و توسعه و گسترش جهانی فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)
- (۴) محیط بین‌الملل، روابط و وضعیت کشورهای همسایه، کشورهای قدرتمند منطقه و اثرگذار جهان و سایر بازیگران بین‌المللی (دوستان، دشمنان، فشارها و فرصت‌های موجود در عرصه روابط بین‌الملل)
- (۵) ماهیت و ویژگی‌های جنگ‌های آینده
- (۶) پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی (عضویت و نقش ج.ا.ا در این پیمان‌ها)
- (۷) فناوری‌های موجود و قابل دسترس در کلیه زمینه‌ها به‌خصوص صنایع نظامی در داخل و خارج از کشور و توان صنعتی کشور در پشتیبانی از صنایع نظامی
- (۸) آرمان‌ها، منافع و اهداف ملی

- (۹) رهنمودهای حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) و تدابیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)
- (۱۰) قوانین جاری در کشور و در سازمان‌های مختلف
- (۱۱) شرایط و ویژگی‌های محیط ملی (نقاط قوت و ضعف، قابلیت‌ها و آسیب‌پذیری‌های مؤلفه‌های چهارگانه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و نظامی قدرت ملی)
- (۱۲) ویژگی‌های ژئوپلیتیکی کشور (عوامل ثابت و متغیر)
- (۱۳) جغرافیای نظامی کشور (جنبه‌های نظامی سرزمین)
- (۱۴) توانایی کشور و حکومت در اجرای بسیج ملی (بسیج امکانات و نیروی انسانی)
- (۱۵) مأموریت، ساختار سازمانی، تجهیزات، قوانین و مقررات، فرهنگ سازمانی و سایر ویژگی‌های سازمان (رهنامه) (دانش آشتیانی، ۱۳۸۳: ۶۳-۶۱)

مبانی و عوامل مؤثر از دیدگاه قنبری جهرمی (۱۳۹۶، ۱۳۹۴)

قنبری جهرمی (۱۳۹۶ و ۱۳۹۴) در الگوی تدوین و توسعه دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران مرحله اول را تبیین داده‌ها (مبانی و عوامل مؤثر) می‌داند، این داده‌ها به شرح ذیل می‌باشند:

الف- مبانی مؤثر در تدوین دکترین اندیشه نظامی
اندیشه نظامی حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) - اندیشه نظامی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) - آرمان و منافع ملی - دکترین کلان دفاعی (قنبری جهرمی، ۱۳۹۴: ۲۵۵ - ۱۷۰)

ب- عوامل مؤثر در تدوین دکترین
اهداف دفاعی، نظامی - سیاست‌های کلان نظامی - عوامل محیطی و جغرافیایی (صحنه جنگ و عملیات نظامی) موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی ج.ا.ایران - تهدیدات ج.ا.ایران (در سطح بین‌المللی - در سطح منطقه‌ای - در سطح ملی و فردی) - فرصت‌های ج.ا.ایران (در سطح بین‌المللی - در سطح منطقه‌ای - در سطح ملی و فردی) - قدرت و توان نظامی - تجارب نظامی (قنبری جهرمی، ۱۳۹۶: ۳۴)

مبانی و عوامل مؤثر از دیدگاه زهدی

زهدی (۱۳۹۴) رهنامه نظامی را از جمله مقوله‌هایی می‌داند که تحت تأثیر برخی مؤلفه‌ها است. در ادامه، توضیح مختصری پیرامون هر یک از این عوامل ارائه می‌شود:

۱. سیاست: سیاست، تعیین راهی هدایت‌گر از سوی حکومت در سطح ملی در جهت رسیدن به هدف‌های ملی است. سیاست، منبع اصلی راهبرد است.
۲. منابع در دسترس: برخورداری از منابع مکفی و توانمندی‌های نظامی می‌تواند نقش

- تسهیل‌کننده‌ای برای اجرای رهنامه‌ها ایفاء نماید.
۳. راهبرد: به‌واسطه تحولات گسترده در محیط امنیت بین‌الملل، ایجاد تغییرات وسیع در رهنامه‌های نظامی ضروری شده است.
 ۴. رهنامه موجود: رهنامه‌های جاری نیز از جمله مقوله‌هایی است که بر رهنامه‌های نظامی تأثیر می‌گذارند.
 ۵. تهدید: در عصر جنگ سرد شرایط به‌گونه‌ای بود که کشورها برای جنگ‌های محدود و عملیات نظامی، رهنامه طراحی می‌کردند.
 ۶. فرهنگ راهبردی: شیوه جنگ به‌عنوان مهم‌ترین رکن فرهنگ راهبردی، بر رهنامه‌های نظامی اثرگذار است.
 ۷. فناوری: بی‌شک تحولات فناورانه بیش‌ترین تأثیر را بر رهنامه‌های نظامی برجای می‌گذارد. تغییر سامانه‌های تسلیحاتی از جمله این فناوری‌ها به شمار می‌آیند.
 ۸. جغرافیا و جمعیت
 ۹. نوع حکومت: به عقیده برخی صاحب‌نظران، دمکراسی‌های نوین در طراحی رهنامه‌های خود بر نیروی انسانی کمتر تأکید دارند، ولی کشورهایی با دولت‌های بنیادگرای نوین، در رهنامه‌های خود از این حربه بهره می‌گیرند. (زهدی، ۱۳۹۴: ۴۶)

مبانی و عوامل مؤثر از دیدگاه معمار زاده

معمار زاده (۱۳۸۶) موارد زیر را به‌عنوان عوامل مؤثر در تدوین دکترین برمی‌شمارد:

- (۱) جغراسیاست و جغرافیای نظامی
 - (۲) مؤلفه سیاسی قدرت ملی و شاخص‌های عمده آن: عمده‌ترین عوامل مؤلفه سیاسی قدرت ملی عبارت‌اند از نظام سیاسی و ساختار حکومت، آرمان‌ها، منافع و اهداف ملی، پیمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، رهبری ملی و مجموعه قوانین جاری در کشور
 - (۳) مؤلفه اقتصادی قدرت ملی و شاخص‌های عمده آن.
 - (۴) مؤلفه اجتماعی _ فرهنگی قدرت ملی و شاخص‌های عمده آن
 - (۵) مؤلفه نظامی قدرت ملی و شاخص‌های آن: قدرت نظامی به قابلیت یک کشور در حفاظت و پدافند از منافع امنیت ملی در برابر خطر نفوذ و سلطه نظامی دشمنان خارجی گفته می‌شود.
- (معمارزاده، ۱۳۸۶)

مبانی و عوامل مؤثر از دیدگاه ثروتی و مظلوم

ثروتی و مظلوم (۱۳۸۹) بیان می‌دارند که دکترین به‌منزله یک سیستم، همواره برای حفظ کار آیی در محیطی که عمل می‌نماید باید از عوامل داخلی و محیطی تأثیرپذیر باشد. تغییر و تحول در این عوامل باعث خواهد گردید تا دکترین همواره نیاز به تجدیدنظر داشته و قابلیت برخورد با وضعیت جدید را برای خود فراهم آورد. از این رو، شناخت و پایش این عوامل در حوزه تدوین و تجدیدنظر در دکترین‌های سازمانی ضروری است. برخی از عوامل عمده به شرح زیر است:

ورودی سیستم تدوین دکترین

(۱) فرمان‌ها، تدابیر و رهنمودهای ابلاغی. (۲) قوانین و مقررات. (۳) سیاست‌های تدوینی در سطوح مختلف (سازمانی و فرا سازمانی). (۴) تصور از تهدید آینده (سناریوها). (۵) توسعه فناوری. (۶) مقدمات سازمانی (نیروی انسانی، وسایل و تجهیزات). (۷) تجربه‌های سازمانی. (۸) مدل عملکرد رقبا.

مبانی و سنجه‌های سیستم تدوین دکترین

(۱) فلسفه سازمانی. (۲) ارزش‌های سازمانی. (۳) نظریه‌سازمانی. (۴) وضعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی سازمان. (۵) تطبیق اندیشه‌های سازمان‌های رقیب با اندیشه‌های سازمان. (۶) دانش نوین سازمانی. (۷) وضعیت محیطی (داخلی و خارجی). (۸) دکترین فرا سازمانی. (۹) استراتژی فرا سازمانی. (۱۰) اهداف سازمانی. (ثروتی و مظلوم، ۱۳۸۹: ۸۷-۷۶)

مبانی و عوامل مؤثر در تدوین دکترین از دیدگاه باقری (۱۳۹۲ و ۱۳۹۳)

باقری (۱۳۹۳) مبانی و سنجه‌هایی را که در تدوین دکترین نظامی باید مدنظر قرار می‌گیرند موارد زیر اعلام می‌نماید:

(۱) اندیشه دفاعی اسلام (جهانبینی فکری): اسلام (اندیشه‌های اسلام) مبانی و سنجه‌هایی که به‌عنوان مبانی اسلام در تدوین دکترین نظامی باید موردتوجه قرار گیرد.
 (۲) دانش، فن‌آوری و مقدمات نیروهای مسلح: دانش، فن‌آوری و مقدمات نیروهای مسلح نیز یکی از مبانی و شاخص‌ها در تدوین دکترین محسوب شده که شامل موارد زیر است: سطح دانش و فن‌آوری (۲) نیروی انسانی (۳) تجهیزات (۴) مدیریت و فرماندهی (۵) بودجه دفاعی

(۳) راهبردهای نظامی نیروهای مسلح

(۴) عوامل ژئوپلیتیک کشور: در تحلیل قدرت ملی برای تدوین دکترین نظامی توجه خاص به

عوامل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی جایگاه ویژه‌ای دارد چراکه اساساً محیط جغرافیایی عمل نیروهای نظامی و عوامل محیطی مؤثر بر آن، از دریچه علم ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی قابل رصد و اندازه‌گیری دقیق است.

۵) اسناد بالادستی: اسناد بالادستی همانند سیاست‌های کلی، دکترین ملی، سیاست‌های دفاعی و امنیتی، راهبرد ملی و فرمان‌ها و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (فرماندهی کل نیروهای مسلح) است. (باقری، ۱۳۹۳: ۷۰)

باقری (۱۳۹۲) همچنین موارد شرح زیر را به‌عنوان عوامل مؤثر در تدوین دکترین می‌داند:

- ۱) وضعیت جغرافیایی طبیعی و انسانی
- ۲) توانایی‌ها و ویژگی‌های نبرد دشمن
- ۳) محیط امنیتی مؤثر بر نیرو: بررسی روابط همسایگان، اتحادیه‌ها، ائتلاف‌ها، خصومت‌ها
- ۴) قابلیت‌ها و توانایی نیروی خودی: ویژگی‌ها، توانایی‌ها، تسلیحات، تجهیزات، تجارب، سطح انتظارات منطقی از نیرو بایستی مورد توجه قرار گیرد.
- ۵) فناوری دفاعی کشور: سطح فعلی و آینده میان‌مدت (مثلاً ۵ یا ۱۰ ساله)، به‌عنوان مثال اگر دکترین را در سطح خیلی بالایی از فناوری قرار دهیم به‌طور طبیعی ذهنی و دور از واقعیت می‌شود.
- ۶) تجارب (گذشته و آینده): تجارب به‌دست‌آمده از جنگ‌ها و عملیات و اقدامات گذشته و هم‌چنین آموزش‌ها، تمرین‌ها، رزمایش‌ها و ... که مکرراً بر ما تأثیر گذاشته و توانایی ما را تغییر می‌دهد. (باقری، ۱۳۹۲: ۱۴)

مبانی و عوامل مؤثر از دیدگاه هیئت عالی تدوین آیین‌نامه‌های نیروهای مسلح

هیئت عالی تدوین آیین‌نامه‌های نیروهای مسلح (۱۳۹۱) موارد زیر را به‌عنوان مبانی و سنجه‌های سیستم تدوین دکترین در نظر گرفته‌اند:

فلسفه سازمانی - ارزش‌های سازمانی - نظریه سازمانی - وضعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی سازمان - تطبیق اندیشه‌های سازمان‌های رقیب با اندیشه‌های سازمان - دانش نوین سازمان - وضعیت محیطی - دکترین فرا سازمانی - استراتژی فرا سازمانی - اهداف سازمانی (هیئت عالی تدوین آیین‌نامه‌های نیروهای مسلح، ۱۳۹۱: ۱۴۸)

جمع‌بندی نظریه‌های صاحب‌نظران

جمع‌بندی نظریات صاحب‌نظران در خصوص مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی

نیروهای مسلح جمهوری به شرح جدول ۱ می‌باشد:

جدول ۱: مبانی و عوامل مؤثر در تدوین دکترین نظامی ن.م

ردیف	مبانی و عوامل مؤثر	منابع	دانش آشتیانی (۱۳۸۳)	قنبری چهرمی (۱۳۹۶) و (۱۳۹۴)	زهدی (۱۳۹۴)	معمارزاده (۱۳۸۶)	ثروتی - مظلوم (۱۳۸۹)	باقری (۱۳۹۲ و ۱۳۹۳)	ع.ت.ن. مسلح (۱۳۹۱)	باقری افشردی (۱۳۹۰)
۱	تهدیدات (داخلی و خارجی)	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۲	تحولات امنیتی منطقه و جهان	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۳	فناوری اطلاعات و ارتباطات	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۴	بررسی محیط بین‌الملل و داخلی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۵	ماهیت و ویژگی‌های جنگ‌های آینده	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۶	پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۷	فناوری و توان پشتیبانی از صنایع نظامی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۸	آرمان‌ها، منافع و اهداف ملی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۹	رهنمودهای امام (رحمت‌الله علیه) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۰	قوانین جاری در کشور	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۱	ویژگی‌های محیط ملی (مؤلفه‌های چهارگانه قدرت ملی)	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۲	ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۳	جغرافیای نظامی کشور	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۴	جغرافیای طبیعی و انسانی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۱۵	بسیج امکانات و نیروی انسانی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۶	(رهنامه موجود)	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۱۷	اندیشه نظامی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۱۸	ساختار و سلسله‌مراتب نیروهای مسلح	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۱۹	دکترین کلان دفاعی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۲۰	اهداف نظامی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۲۱	سیاست‌های کلان نظامی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۲۲	قدرت و توان نظامی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۲۳	تجارب نظامی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۲۴	تجارب دفاع مقدس	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓
۲۵	راهبرد	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-
۲۶	فرهنگ راهبردی	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-

ردیف	مبانی و عوامل مؤثر	منابع	دانش آشتیانی (۱۳۸۳)	قنبری جهرمی (۱۳۹۶ و ۱۳۹۷)	زهدي (۱۳۹۴)	معمارزاده (۱۳۸۶)	ثروتی - مظلوم (۱۳۸۹)	باقری (۱۳۹۲ و ۱۳۹۳)	ع.ت.ن. مسلح (۱۳۹۱)	باقری افشردی (۱۳۹۰)
۲۷	فلسفه سازمانی		-	-	-	-	✓	-	✓	-
۲۸	قابلیت‌های دفاعی		-	✓	-	-	-	✓	-	✓

۱- با بررسی منابع مطروحه در جدول فوق و با توجه به نظریه‌های مختلف در خصوص مبانی مؤثر در تدوین دکترین، فقط تعداد سه نفر از صاحب‌نظران به شرح ذیل به مبانی و عوامل مؤثر در تدوین دکترین به‌صورت تفکیک‌شده پرداخته‌اند که برخی از موارد مورد اشاره به‌عنوان مبانی با عوامل مؤثر در تدوین دکترین همخوانی دارند، موارد مورد اشاره به شرح جدول ۲ تلخیص می‌شوند:

جدول ۲: مبانی مؤثر بر تدوین دکترین

ردیف	صاحب‌نظران	مبانی مؤثر در تدوین دکترین
۱	قنبری جهرمی	اندیشه دفاعی اسلام- اندیشه نظامی حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه)- اندیشه نظامی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) - آرمان‌ها، منافع ملی - دکترین کلان دفاعی
۲	ثروتی و مظلوم	فلسفه سازمانی- ارزش‌های سازمانی- نظریه‌سازمانی- وضعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی سازمان- تطبیق اندیشه‌های سازمان‌های رقیب با اندیشه‌های سازمان- دانش نوین سازمانی- وضعیت محیطی (داخلی و خارجی)- دکترین فرا سازمانی- استراتژی فرا سازمانی- اهداف سازمانی.
۳	باقری	اندیشه دفاعی اسلام (جهانبینی فکری) - دانش، فن‌آوری و مقدرات نیروهای مسلح (سطح دانش و فن‌آوری - نیروی انسانی- تجهیزات - مدیریت و فرماندهی - بودجه دفاعی) - راهبردهای نظامی نیروهای مسلح عوامل ژئوپلیتیک کشور- اسناد بالادستی (سیاست‌های کلی، دکترین ملی، سیاست‌های دفاعی و امنیتی، راهبرد ملی و فرمان‌ها و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) (فرماندهی کل نیروهای مسلح))

با عنایت به مفاد جداول فوق، تفکیک عوامل مؤثر از مبانی مؤثر و تعریف مفهومی مبانی مؤثر، موارد شرح ذیل را به‌عنوان مبانی مؤثر در تدوین دکترین نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌توان برشمرد:

۱- اندیشه دفاعی اسلام- اندیشه نظامی حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه)- اندیشه نظامی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) - آرمان‌ها، اهداف و منافع ملی- دکترین ملی- سیاست‌های کلان دفاعی و

امنیتی - راهبرد ملی - قوانین جاری در کشور

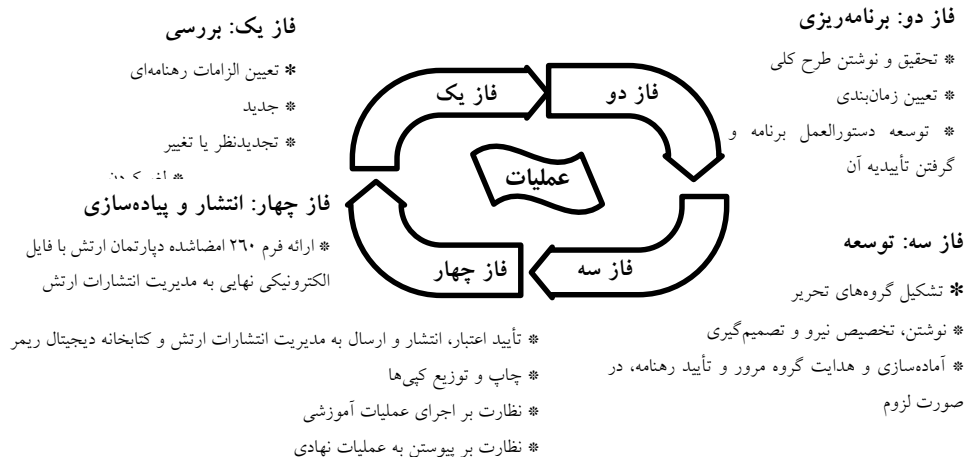
۲- با تفکیک و استخراج مبانی مؤثر در تدوین (رهنامه) دکترین و با توجه به نظرات مختلف صاحب‌نظران در خصوص عوامل مؤثر در تدوین دکترین، تعریف مفهومی عوامل مؤثر، تلفیق عوامل مشترک و همچنین عواملی که حداقل سه نفر از صاحب‌نظران آن موارد را به‌عنوان عوامل مؤثر در تدوین دکترین مطرح نموده‌اند؛ موارد شرح ذیل به‌عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر در تدوین دکترین نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران احصاء شده و به شرح ذیل تلخیص می‌شود: تهدیدات (داخلی و خارجی) - فناوری (اطلاعات و ارتباطات و سایر تجهیزات) - بررسی محیط بین‌الملل و داخلی - ماهیت و ویژگی‌های جنگ‌های آینده - شرایط و ویژگی‌های محیط ملی (مؤلفه‌های چهارگانه قدرت ملی) - ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور - توانایی بسیج منابع ملی (امکانات و نیروی انسانی) - دکترین موجود نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران (مأموریت، ساختار سازمانی، تجهیزات، قوانین و مقررات، فرهنگ‌سازمانی و سایر ویژگی‌های سازمان) - اهداف نظامی - تجارب نظامی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران - دکترین کلان دفاعی - سیاست‌های کلان نظامی - قابلیت‌های دفاعی - راهبرد

۵- مطالعات تطبیقی

در مطالعه چگونگی تدوین رهنامه نظامی در کشورهای دیگر و به دلایل متعدد، از جمله مهم‌ترین آن‌ها در دسترس بودن اطلاعات فرآیند تدوین رهنامه نظامی کشورهای منتخب، کشورهای ایالات متحده آمریکا، ناتو، انگلیس، فیلیپین به‌عنوان کشورهای منتخب مشخص شده‌اند که در اکثر آن‌ها نیز به مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی توجه شده است به‌عنوان ورودی‌های تدوین رهنامه نظامی مدنظر قرار گرفته است.

ایالات متحده آمریکا: در اسناد مختلف، فرآیندهای تقریباً مشابهی برای تدوین رهنامه در نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا ذکر شده است. در ادامه به ۲ مورد از این فرآیندها اشاره می‌گردد.

۱- **فرآیند تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح بر اساس آیین‌نامه شماره ۳۶-۲۵ فرماندهی آموزش و رهنامه (ترادوک)** در آیین‌نامه شماره ۳۶-۲۵ ترادوک ذکر شده است که تدوین رهنامه به برنامه‌ریزی دقیق، هماهنگی مستمر و منابع کافی نیاز دارد. توسعه رهنامه در هر جایی به ۳ تا ۲۳ ماه وقت نیاز دارد. زمان موردنیاز به عوامل متعددی از قبیل نیازمند بودن به رهنامه جدید یا تجدیدنظر در رهنامه موجود، اولویت، محدوده و پیچیدگی موضوع، تعداد کارکنان یا بررسی موردنیاز، در دسترس بودن منابع و سطح قدرت تصویب بستگی دارد. (CHARLES, 2012: 26)

شکل ۱: فرآیند تدوین رهنامه ارتش ایالات متحده (CHARLES, 2012:26)

۲- فرآیند تدوین رهنامه نظامی مشترک نیروهای مسلح بر اساس سند CJCSM 5120.01A

چرخه تدوین رهنامه مشترک دارای چهار مرحله: آغاز، توسعه، تصویب و اصلاح است. این چهار مرحله روش نظام‌مندی که با استفاده از آن انجمن توسعه رهنامه مشترک، رهنامه مشترک را ایجاد، اعتبار سنجی و بازبینی می‌کند، منعکس می‌کند. هر مرحله شامل فازهای متمایزی است که حاوی اقدامات کلیدی و تحویل شدنی‌ها است. (CJCSM 5120.01A, 2014, B-6)

در جدول ۳ خلاصه فرآیندهای تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا آورده شده است.

جدول ۳: خلاصه فرآیندهای تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح ایالات متحده آمریکا

مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	۱- دستورالعمل راهبردی ملی، ۲- راهبرد امنیت ملی، ۳- راهبرد دفاع ملی، ۴- راهبرد نظامی ملی، ۵- تهدیدات، ۶- فناوری جدید
تهدیدات مؤثر در تدوین رهنامه	۱- منازعاتی در سطح بین‌الملل و البته جنگ‌های داخلی در خاورمیانه، جنوب آسیا و آفریقا ۲- دولت‌هایی همچون ایران و کره شمالی، ۳- قدرت‌های جدید در حال ظهور
فرآیند تدوین رهنامه نظامی نیروهای مسلح	فرآیندی با روش حلقه‌ای و پیوسته و شامل چهار فاز: ۱- بررسی، ۲- برنامه‌ریزی، ۳- توسعه، ۴- انتشار و پیاده‌سازی
فرآیند تدوین رهنامه نظامی مشترک نیروهای مسلح	فرآیندی با روش حلقه‌ای و پیوسته و شامل چهار فاز: ۱- شروع، ۲- توسعه، ۳- تصویب، ۴- اصلاح

فرآیند تدوین رهنامه ناتو

این فرآیند شامل شش مرحله است که در جدول ۴ خلاصه فازها و فعالیت‌های فرآیندهای تدوین رهنامه ناتو آورده شده است.

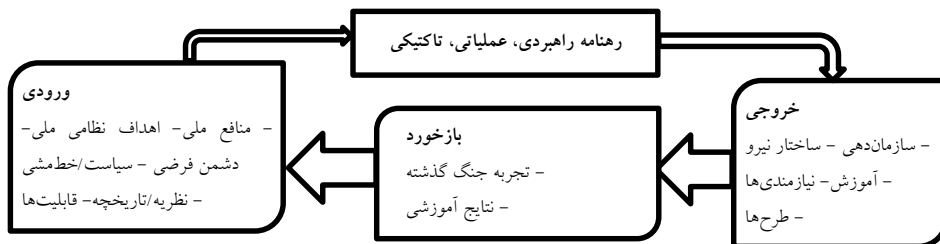
جدول ۴: خلاصه فازها و فعالیت‌های فرآیند تدوین و توسعه رهنامه ناتو

فاز	اسم فاز	فعالیت‌های مربوط به فاز
۱	پیشنهادیه	۱- کشورها/شورای آتلانتیک شمالی، ۲- کمیته نظامی و اعضا، ۳- دستورات ناتو
۲	اعتبارسنجی	۱- معیتر سازی پیشنهادیه، ۲- اختصاص گروه کاری، ۳- تعیین ناظر، ۴- تعیین اولویت
۳	توسعه	۱- اختصاص شماره مطالعه توسط آژانس استاندارد سازی ناتو؛ ۲- جمع‌آوری و تطبیق اطلاعات توسط گروه کاری، ۳- نوشتن پیش‌نویس مطالعه، ۴- حل و فصل مسائل مورد اختلاف، ۵- توصیه به مقام مسئول برای تصویب
۴	تصویب	۱- تطبیق پیش‌نویس با پیشنهادیه توسط مقام مسئول، ۲- توزیع پیش‌نویس و توافق استاندارد سازی، ۳- تعیین کفایت تصدیق؛ ۴- توصیه ترویج به آژانس استانداردسازی
۵	ترویج	۱- مجوز آژانس استانداردسازی ناتو، ۲- نشریه رسمی، ۳- تاریخ مؤثر، ۴- اجرا توسط کشورها
۶	مرور و به‌روزرسانی	۱- مرور هر سه سال یک‌بار، ۲- مدیریت ناظر، ۳- به‌روزرسانی به‌عنوان پیش‌نویس پایه

فرآیند تدوین رهنامه نیروی هوایی سلطنتی انگلیس

تدوین رهنامه یک فرآیند مداوم است که با روش حلقه‌ای صورت می‌پذیرد. طیف وسیعی از ورودی‌ها باید در سطوح مختلف رهنامه مورد توجه و بررسی قرار گیرد. این رهنامه دستورالعمل‌هایی را فراهم می‌کند که ظرفیت‌های نظامی واقعی ایجاد می‌شود. سپس این قابلیت‌ها از طریق مانور یا تجربه درگیری جمع‌آوری شده و با استفاده از بازخورد نتایج این فهرست‌ها، ورودی‌های رهنامه‌ای تنظیم و اصلاح می‌شود و رهنامه موجود می‌تواند تصحیح شود. این فرآیند به‌عنوان فرایند رهنامه‌ای شناخته شده است و می‌تواند به شکل گرافیکی بیان شود، همان‌طور که در

شکل ۲ نشان داده شده است. (Group Captain Nitaya Imanotai, 1997, 13)

شکل ۲: فرآیند تدوین رهنامه نیروی هوایی سلطنتی انگلیس (Group Captain Nitaya Imanotai, 1997, 13)

فرآیند تدوین رهنامه نظامی فیلیپین

توسعه رهنامه ارتش فیلیپین، زنجیره‌ای از اقدامات مستمر در یک فرآیند حلقه‌ای است. طی این فرآیند رهنامه توسعه‌یافته و در نهایت اعمال خواهد شد. باگذشت زمان، این رهنامه آزمون، ارزیابی و در صورت لزوم تجدیدنظر می‌شود. در جدول ۵ خلاصه رهنامه نظامی ارتش فیلیپین آورده شده است.

جدول ۵ خلاصه رهنامه نظامی فیلیپین

مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	۱- شناسایی مناقشه، جنگ و ماهیت آن، ۲- بررسی دیدگاه دشمن، ۳- راهبرد ملی، ۴- راهبرد نظامی، ۵- فناوری، ۶- تجربه، ۷- نظریه
تهدیدات مؤثر در تدوین رهنامه	۱- ماهیت مناقشه و جنگ ۲- دشمن
روش تدوین رهنامه	فرآیندی با روش حلقه‌ای و پیوسته
فازهای تدوین رهنامه	۱- طرح‌ریزی و شروع، ۲- تحقیق و توسعه، ۳- مرور و داوری، ۴- تأیید و اعلام ۵- کاربرد رهنامه، ۶- اعتبارسنجی رهنامه، ۷- تجدیدنظر رهنامه

روش‌شناسی

نوع تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای است، رویکرد تحقیق در این پژوهش آمیخته است به عبارتی با استفاده از داده‌های کیفی و کمی و انجام تحلیل‌های کمی و کیفی درصدد پاسخ به سؤالات تحقیق است. روش موردی- زمینه‌ای استفاده‌شده است و جهت بررسی ارتباط بین مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌ها از روش همبستگی استفاده شده است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق، محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با مسائل رهنامه‌ای در حوزه موردنظر، جامعه تحقیق به صورت هدفمند از بین خبرگان نظامی و غیرنظامی و متخصصان امور در سطح نیروهای مسلح، کشور و سازمان‌های مرتبط انتخاب گردیدند. با توجه به اینکه حجم جامعه آماری برای داده‌ها و متغیرهای کمی محدود است؛ لذا حجم جامعه آماری بر جامعه نمونه منطبق بوده حجم جامعه نمونه، تمام شمار و به تعداد ۳۰ نفر از خبرگان انتخاب گردید در این پژوهش جهت جمع‌آوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و روش میدانی استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

با توجه به انجام مطالعات اکتشافی این مقاله، مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی مشخص گردید و سپس پرسشنامه مقاله تنظیم و پس از انجام روایی توسط اساتید راهنما در بین نمونه آماری تمام شمار (۳۰ نفر از خبرگان و کارشناسان عالی حوزه تدوین رهنامه) توزیع گردید. پرسشنامه این مقاله بر اساس طیف لیکرت با یک مقیاس نگرش سنج ۵ گزینه‌ای از خیلی زیاد تا

خیلی کم تهیه شد. در این طیف، نتایج ارزش‌یابی به صورت نمره درمی‌آید. این طیف معمولاً میزان موافقت با یک سؤال آزمون را پرسش می‌نماید. برای مثال یک مقیاس نگرش سنج پنج گزینه‌ای از خیلی زیاد تا خیلی کم یک نوع مقیاس نگرش سنج متعارف است (خیلی زیاد=۵، زیاد=۴، متوسط=۳، کم=۲ و خیلی کم=۱). در ادامه با استفاده از نرم‌افزار **SPSS24** به تجزیه و تحلیل سؤال مقاله پرداخته شده است.

۱- رتبه‌بندی بین مبانی مؤثر و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی

جدول ۶: رتبه‌بندی مبانی و عوامل مؤثر

مؤلفه	میانگین رتبه
مبانی مؤثر در تدوین رهنامه	۱,۴۷
عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	۱,۵۳

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌گردد مؤلفه «عوامل مؤثر در تدوین رهنامه» دارای بالاترین رتبه است همچنین مؤلفه «مبانی مؤثر در تدوین رهنامه» دارای پایین‌ترین رتبه است.

جدول ۷: جدول رتبه‌بندی مؤلفه‌های «مبانی مؤثر در تدوین رهنامه»

مؤلفه	زیر مؤلفه‌ها	میانگین رتبه
رتبه‌بندی مبانی مؤثر در تدوین رهنامه (مکتبی، ملی و مردمی)	اندیشه دفاعی اسلام	۴,۱۴
	اندیشه دفاعی امامین انقلاب	۴,۰۲
	آرمان، اهداف و منافع ملی	۴,۲۱
	رهنامه دفاعی-امنیتی	۳,۹۱
	سیاست‌های کلان دفاعی-امنیتی	۴,۰۳
	راهبردهای ملی	۳,۶۰
	قوانین (قانون اساسی، قوانین جاری نیروهای مسلح)	۴,۰۹

همان‌طور که در جدول ۷ مشاهده می‌گردد زیر مؤلفه «آرمان، اهداف و منابع ملی» بالاترین رتبه را دارا است و بهترین وضعیت را در بین زیر مؤلفه‌های «مبانی مؤثر در تدوین رهنامه» به خود اختصاص داده است. همچنین زیر مؤلفه «راهبردهای ملی» دارای پایین‌ترین رتبه است.

جدول ۸: جدول رتبه‌بندی زیر مؤلفه‌های «عوامل مؤثر در تدوین رهنامه»

مؤلفه	زیر مؤلفه‌ها	میانگین رتبه
رتبه‌بندی عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	عوامل محیطی	۴,۹۳
	سطح فناوری	۴,۷۸

مؤلفه	زیر مؤلفه‌ها	میانگین رتبه
	تصور از ماهیت جنگ‌های آینده	۴,۹۱
	ویژگی‌های جغرافیایی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور	۴,۹۸
	توانایی بسیج ملی	۴,۹۵
	اهداف نظامی	۴,۹۷
	تجارب نظامی	۴,۹۶
	رهنامه نظامی موجود	۴,۲۸
	ظرفیت‌ها و قابلیت‌های دفاعی (توان دفاعی)	۴,۹۷

همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌گردد زیر مؤلفه «ویژگی‌های جغرافیایی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور» بالاترین رتبه را دارا است و بهترین وضعیت را در بین زیر مؤلفه‌های «عوامل مؤثر در تدوین رهنامه (سازمانی، فرا سازمانی)» به خود اختصاص داده است. همچنین زیر مؤلفه «رهنامه نظامی موجود» دارای پایین‌ترین رتبه است.

۲- ارتباط بین مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی

جدول ۹: همبستگی مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی

عوامل مؤثر در تدوین رهنامه	مبانی مؤثر در تدوین رهنامه		
۰,۸۲۹	۱	Spearman Correlation	مبانی مؤثر در تدوین رهنامه
۰,۰۰۰		Sig. (2-tailed)	
۳۰	۳۰	N	
۱	۰,۸۲۹	Spearman Correlation	عوامل مؤثر در تدوین رهنامه
	۰,۰۰۰	Sig. (2-tailed)	
۳۰	۳۰	N	

در اینجا ضریب همبستگی بین مؤلفه «مبانی مؤثر در تدوین رهنامه» با مؤلفه «عوامل مؤثر در تدوین رهنامه» مثبت و قوی است. این ضریب همبستگی نشان می‌دهد که بین این دو مؤلفه باهم رابطه همبستگی مثبت و قوی وجود دارد. همچنین با توجه به میزان Sig یا همان معناداری، مشاهده می‌شود که رابطه این زیر مؤلفه‌ها (دوبه‌دو) معنادار است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه گیری:

برای جوابگویی به سؤال تحقیق به استناد مبانی نظری تحقیق و مبتنی بر مصاحبه با صاحب نظران و با توجه به تجزیه و تحلیل این موضوع در پرسشنامه با مؤلفه "مبانی مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران (مکتبی، ملی و سازمانی)" با ۷ زیر مؤلفه مشخص گردید. هر مکتب فکری دارای اندیشه نظامی به خود است که از منابع آن استخراج می شود. از این رو اولین داده از مبانی مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران، اندیشه دفاعی اسلام است. دومین و سومین داده اندیشه های نظامی بنیان گذاران و صاحبان اندیشه است؛ که با توجه به نقش رهبری و هدایت حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در تبیین اندیشه های انقلاب اسلامی باید مورد توجه قرار گیرد. ورودی بعدی توجه به آرمان، اهداف و منافع ملی است. به همین ترتیب توجه به رهنامه دفاعی، امنیتی - سیاست های کلان دفاعی، امنیتی - راهبردهای ملی - قوانین (قانون اساسی، قوانین جاری نیروهای مسلح) در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی بایستی مورد توجه قرار گیرد؛ و همچنین مؤلفه "عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران (سازمانی، فرا سازمانی)" با ۹ زیر مؤلفه برابر جدول زیر استخراج و از سوی جامعه نمونه مورد آزمون قرار گرفت. عواملی که در تدوین رهنامه نظامی جمهوری اسلامی ایران مؤثر بوده و بایستی مدنظر قرار گیرند.

جدول ۱۰: مبانی و عوامل مؤثر در تدوین رهنامه نظامی ج.ا.ا

مؤلفه	زیر مؤلفه
مبانی مؤثر در تدوین رهنامه (مکتبی، ملی و سازمانی)	اندیشه دفاعی اسلام
	اندیشه دفاعی امامین انقلاب
	آرمان، اهداف و منافع ملی
	رهنامه دفاعی - امنیتی
	سیاست های کلان دفاعی - امنیتی
	راهبردهای ملی
	قوانین (قانون اساسی، قوانین جاری نیروهای مسلح)
عوامل مؤثر در تدوین رهنامه (سازمانی، فرا سازمانی)	عوامل محیطی
	سطح فناوری
	تصور از ماهیت جنگ های آینده
	ویژگی های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی کشور

توانایی بسیج ملی	
اهداف نظامی	
تجارب نظامی	
رهنامه نظامی موجود	
ظرفیت‌ها و قابلیت‌های دفاعی (توان دفاعی)	

ب- پیشنهادها:

با عنایت به اینکه یکی از مهم‌ترین موارد مورد بحث در تدوین رهنامه توجه به مبانی مؤثر و عوامل مؤثر می‌باشد لذا تدوین‌کنندگان رهنامه نظامی کشور از نتایج به دست آمده در این پژوهش در تدوین رهنامه (دکترین) نظامی کشور استفاده نمایند.

فهرست منابع

- "قرآن کریم"، ترجمه ناصر مکارم شیرازی (۱۳۷۳)، نشر دارالقرآن الکریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، قم

الف - منابع فارسی:

- باقری افشردی، محمدحسین (۱۳۹۰)، "جزوه درسی دانشگاه عالی دفاع ملی"، تهران
- باقری، محمد، (۱۳۹۳)، "تدوین دکترین صحنه جنگ"، دانشکده فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران
- ترنر، جان اتاناج (۱۳۷۸)، "مفاهیم و کاربردی جامعه شناسی"، ترجمه محمد فولادی و عزیز بختیاری، مؤسسه آموزش و پژوهش امام خمینی (رحمت... علیه)، قم
- ثروتی، محسن و مظلوم، علی (۱۳۸۹)، "راهنمای تدوین دکترین"، ستاد کل نیروهای مسلح، دبیرخانه هیئت عالی تجدیدنظر در آئین نامه‌های نیروهای مسلح، دفتر نشر، تهران
- دانش آشتیانی، محمدباقر (۱۳۸۳)، "فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک"، دانشگاه عالی دفاع ملی شماره ۲۰ پاییز، صص ۶۵-۳۱
- پاتاجو، نوئل (۱۳۸۴)، "راهنمای تدوین دکترین"، مترجم داوود علمایی، نشر دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ سپاه، تهران
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۵)، "فرهنگ متوسط دهخدا"، انتشارات دانشگاه تهران، انتشارات سمت
- زهدی، یعقوب، ۱۳۸۶، "مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی"، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۱۷، سال پنجم
- شاه‌محمدی، محمد (۱۳۹۳)، "دکترین پدافند غیرعامل ج.ا.ا. در برابر تهدیدات ناهمگون"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۹۶)، "کلیاتی پیرامون دکترین نظامی"، پژوهشکده دفاعی و امنیتی دانشگاه امام حسین (علیه السلام)
- معمارزاده، غلامرضا و پورشاسب، عبدالعلی (۱۳۸۶)، "الگوی مفهومی رهنامه نظامی"، نشریه مطالعات دفاعی راهبردی، شماره ۳۰
- معین، محمد (۱۳۸۷)، "فرهنگ فارسی"، جلد دوم، انتشارت امیرکبیر
- مهدی‌زاده، احمد (۱۳۸۴)، "سیستم‌های مدیریت کیفیت - راهنمایی برای بهبود عملکرد، سازمان

بین‌المللی استاندارد، تهران، انتشارات سازمان صنایع دفاع

- محمد نژاد، میرعلی و نوروزی، محمدتقی (۱۳۷۸)، "فرهنگ استراتژی"، نشر سنا، صص ۱۴۶ و ۱۶۱
- هیئت عالی آیین‌نامه‌های نیروهای مسلح (۱۳۹۱)، "راهنمای آموزشی تدوین دکترین"، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران

ب- منابع انگلیسی:

- Beasley LTC James(2008); Army, Joint and Allied Joint Doctrine Development Overview; Joint and Allied Joint Doctrine Division; Army Capabilities Integration Center(ARCIC)
- CHARLES E. HARRIS(2012), TRADOC Regulation 25-36, Department of the Army Headquarters, United States Army Training and Doctrine Command Fort Eustis, Virginia 23604-5700
- CJCSM 5120.01A(2014), JOINT DOCTRINE DEVELOPMENT PROCESS, JOINT STAFF WASHINGTON, D.C. 20318
- Group Captain Nitaya Imanotai; 1997; CREATING THE ROYAL THAI AIR FORCE DOCTRINE PROCESS; AIR WAR COLLEGE; AIR UNIVERSITY; Maxwell Air Force Base, Alabama
- LTGEN NOEL A COBALLE; 2014; PHILIPPINE ARMY DOCTRINE DEVELOPMENT SYSTEM; PHILIPPINE ARMY MANUAL 8-01; 2nd Edition; Philippine Army-Mohammadi Besmillah; 2005; DOCTRINE DEVELOPMENT SYSTEM; Islamic Republic of Afghanistan; Ministry of Defence; General Staff of the ANA